

ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Ελένη Παπούλη*

Εισαγωγή

Η έννοια της συναισθηματικής ή ψυχολογικής κακοποίησης, ως ιδιαίτερη μορφή παιδικής κακοποίησης, έχει μελετηθεί ελάχιστα τόσο στην ελληνική όσο και στην διεθνή βιβλιογραφία. Τόσο οι θεωρητικοί όσο και οι ειδικοί επιστήμονες στα θέματα αυτά εστιάζουν, συνήθως, στα αποτελέσματα των άλλων μορφών παιδικής κακοποίησης (π.χ σεξουαλική, σωματική κ.ά) και παραμελούν την σημασία που έχει η συναισθηματική κακοποίηση στην υγεία του παιδιού. Επίσης, λόγω της απουσίας κατάλληλης ενημέρωσης γύρω από το θέμα, πολλοί ειδικοί παραβλέπουν το γεγονός ότι η συναισθηματική ή ψυχολογική κακοποίηση μπορεί να έχει περισσότερο επιβλαβή αποτελέσματα στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη και εξέλιξη του παιδιού από τις άλλες μορφές παιδικής κακοποίησης ή παραμέλησης. Όπως χαρακτηριστικά παρατηρείται στη μελέτη των Claussen και Crittenden (1991) όπου εξετάστηκαν κακοποιημένα και μη κακοποιημένα παιδιά, βρέθηκε ότι η συναισθηματική-ψυχολογική κακοποίηση ήταν ο πλέον σημαντικός και επιβλαβής παράγοντας για την μελλοντική υγεία του παιδιού. (αναφ. Iwaniec 1997)

• Η έννοια της συναισθηματικής-ψυχολογικής κακοποίησης

Η συναισθηματική-ψυχολογική κακοποίηση είναι μία από τις μορφές παιδικής κακοποίησης που μπορεί να επηρεάσει αρνητικά και μακροπρόθεσμα την ψυχοκοινωνική υγεία του παιδιού. Η συναισθηματική κακοποίηση συχνά συνυπάρχει ή/και επικαλύπτεται από άλλες μορφές κακοποίησης ή παραμέλησης του παιδιού. Για παράδειγμα πολλές φορές η σεξουαλική ή σωματική κακοποίηση συνοδεύεται και από συναισθηματική ή ψυχολογική κακοποίηση. Όπως αναφέρουν οι Garbarino και Gillian (1980), η συναισθηματική-ψυχολογική κακοποίηση αρχίζει να ερευνάται σαν ξεχωριστή μορφή παιδικής κακοποίησης μόνο στα τέλη της δεκαετίας '70. Από τότε, πολλοί διεθνείς ερευνητές έχουν επιχειρήσει να εκτιμήσουν, να κατανοήσουν και να ορίσουν ακριβώς τη σημασία του όρου. Οι δυσκολίες που προκύπτουν από την αποδοχή ενός κοινού ορισμού σε διεθνές επίπεδο σχετίζονται άμεσα και με τον πολιτισμικό παράγοντα. Ας δούμε όμως δύο από τους βασικούς ορισμούς της συναισθηματικής-ψυχολογικής κακοποίησης με βάση την αγγλική και αμερικάνικη βιβλιογραφία.

* Κοινωνική Λειτουργός, MA in International Child Welfare. Σύμβουλος Παιδικής - Εφηβικής Προστασίας και Ανάπτυξης

Οι Garbarino και Gillian (1980) περιγράφουν πέντε τύπους γονεϊκής ή γενικότερα συμπεριφοράς ενήλικου που μπορεί να θεωρηθούν ως παράγοντες συναισθηματικής κακοποίησης:

Απορριπτική: Ο γονιός ή άλλος ενήλικας αρνείται να αναγνωρίσει το παιδί ως ξεχωριστή οντότητα με τις δικές του ιδιαίτερες ατομικές ανάγκες.

Απομονωτική: Ο γονιός ή άλλος ενήλικας απομονώνει το παιδί από το κοινωνικό περιβάλλον και συνθήως το εμποδίζει να δημιουργήσει φιλίες. Προσπαθεί να του περάσει το μήνυμα και να πιστέψει ότι είναι μόνο του στον κόσμο.

Εκφοβιστική: Ο γονιός-ενήλικας χρησιμοποιεί λεκτική βία, υβρίζει, τρομοκρατεί το παιδί και δημιουργεί μια ατμόσφαιρα φόβου, μέσα στην οποία το παιδί νοιώθει ότι τόσο το περιβάλλον του όσο και ο κόσμος είναι εχθρικός και απόμακρος.

Περιφρονητική-Αγνοητική: Ο γονιός-ενήλικας στερεί το παιδί από ουσιαστικά ερεθίσματα απαραίτητα για την συναισθηματική και πνευματική του ανάπτυξη.

Συμπεριφορά κοινωνικής απόκλισης: Ο γονιός-ενήλικας με την παρακίνηση του οδηγεί το παιδί σε αντικοινωνική και κατ'επέκταση καταστροφική συμπεριφορά. (αναφ. Daniel et al 1999)

Φυσικά, θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι για να ισχύσουν οι παραπάνω παράγοντες και να οδηγήσουν σε διάγνωση συναισθηματικής-ψυχολογικής κακοποίησης θα πρέπει να συντρέχουν και προϋποθέσεις, όπως η **συχνότητα** και η **ένταση** με την οποία εμφανίζονται μέσα στο οικογενειακό ή το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον (π.χ παιδικός σταθμός, σχολείο, ίδρυμα παιδικής προστασίας κ.ά). (Glaser 1998)

Προχωρώντας ακόμη παραπέρα, ο O'Hagan (1993) κάνει διάκριση μεταξύ της συναισθηματικής και της ψυχολογικής κακοποίησης χρησιμοποιώντας ως κριτήριο την ηλικία του παιδιού. Υποστηρίζει ότι δεν μπορεί να υπάρξει ψυχολογική κακοποίηση κατά τη βρεφική ηλικία λόγω της απουσίας νοητικής και ψυχολογικής επεξεργασίας. Μάλιστα προτείνει δύο διαφορετικούς ορισμούς:

Συναισθηματική κακοποίηση (Emotional abuse): Είναι η παρατεταμένη, επαναλαμβανόμενη ασαφής-ανάρμοστη συναισθηματική ανταπόκριση του γονέα-ενήλικα στις ανάγκες του παιδιού για έκφραση και συναισθηματική κάλυψη και ολοκλήρωση.

Ψυχολογική κακοποίηση (Psychological abuse): Είναι η παρατεταμένη, επαναλαμβανόμενη υποτιμητική συμπεριφορά του γονέα-ενήλικα, η οποία έχει σαν αποτέλεσμα την καταστροφή ή τη μείωση και καθήλωση της δημιουργικής, πνευματικής και νοητικής διαδικασίας ανάπτυξης του παιδιού. Σ' αυτό συμπεριλαμβάνονται η ευφροσύνη, μνήμη, αναγνώριση, δυνατότητα συγκέντρωσης και η γλωσσική και ηθική ανάπτυξη.

• **Απολογικοί παράγοντες συναισθηματικής-ψυχολογικής κακοποίησης**

Διάφορα θεωρητικά μοντέλα έχουν εμφανιστεί, με σκοπό να ερμηνεύσουν το φαινόμενο της συναισθηματικής και γενικότερα της παιδικής κακοποίησης στη σύγχρονη κοινωνία. Αν και οι θεωρίες εμφανίζονται να απέχουν σε πολλά σημεία και χρησιμοποιούν διαφορετικά ερευνητικά

κριτήρια, μπορούμε εν'τούτοις να πούμε, ότι ορισμένοι αιτιολογικοί παράγοντες είναι κοινοί σε όλες τις έρευνες ανά τον κόσμο.

Όπως ενδεικτικά αναφέρουν οι Browne(1999) και Crittenden και Ainsworth(1989) η φτώχεια, η κοινωνική απομόνωση, η διάλυση της οικογένειας, οι τραυματικές γονεϊκές εμπειρίες κατά την παιδική ηλικία(κακοποίηση ή παραμέληση του γονέα ως παιδιού), η ανεργία, το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των γονέων, προβλήματα ψυχικής υγείας των γονέων, κακές συζυγικές σχέσεις, και το πολιτισμικό περιβάλλον αποτελούν τους συνήθεις παράγοντες υψηλού κινδύνου για την εμφάνιση συναισθηματικής-ψυχολογικής κακοποίησης αλλά και γενικότερα παιδικής κακοποίησης.

Αν και η φτώχεια και το χαμηλό εισόδημα αναφέρονται σαν παράγοντες υψηλού κινδύνου για φτωχές συναισθηματικά σχέσεις μεταξύ γονέα-παιδιού και πιθανότατα για κακοποιητική γονεϊκή συμπεριφορά, ωστόσο δεν είναι πάντοτε ο αποκλειστικός παράγοντας που οδηγεί σε συναισθηματική ή άλλης μορφής κακοποίηση. Από διάφορες συγκριτικές έρευνες που έχουν γίνει μεταξύ κακοποιητικών και μη οικογενειών με το ίδιο χαμηλό κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο, συμπεραίνεται ότι παρά το χαμηλό κοινωνικό-οικονομικό status των οικογενειών που κακοποιούν τα παιδιά τους, κάποιοι επιπλέον ψυχοσυναισθηματικοί παράγοντες παίζουν ιδιαίτερο ρόλο στην σκιαγράφηση του προφίλ αυτών των οικογενειών (Erikson et al. 1989). Η θεωρία των Δεσμών (Attachment theory), με τα διάφορα πρότυπα συμπεριφοράς που κατηγοριοποιεί, μας βοηθάει να κατανοήσουμε καλύτερα, για παράδειγμα, ότι ένα ανασφαλές συναισθηματικά γονεϊκό μοντέλο συχνά οδηγεί και σε ανασφαλείς σχέσεις μεταξύ γονέα-παιδιού γεγονός που καταγράφεται στην αγγλική και αμερικανική βιβλιογραφία ως παράγοντας υψηλού κινδύνου για συναισθηματική-ψυχολογική κακοποίηση(Crittenden και Ainsworth 1989). Γενικεύοντας λοιπόν, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η συναισθηματική-ψυχολογική κακοποίηση μπορεί να παρατηρηθεί και σε ανώτερα κοινωνικό-οικονομικά στρώματα εφόσον συντρέχουν δυσλειτουργικές ψυχοσυναισθηματικές σχέσεις.

Αλλά τι μπορεί να συμβαίνει όταν προκύπτουν πολιτισμικά θέματα εφόσον και η ελληνική κοινωνία σιγά-σιγά οδεύει προς μια πολυπολιτισμική κοινωνία; Αρκετές διαπολιτισμικές έρευνες έχουν δείξει, ότι παράγοντες όπως η γονεϊκή απορριπτική συμπεριφορά φαίνεται να έχουν τις ίδιες επιβλαβείς επιπτώσεις στην ψυχοκοινωνική εξέλιξη του παιδιού σε όλο τον κόσμο. Βέβαια, χωρίς να παραγνωρίζουμε και τις πολιτισμικές διαφορές (π.χ αλλιώς εξωτερικεύουν τα συναισθήματα τους οι Άγγλοι γονείς από τους Έλληνες ή ανατρέφουν τα παιδιά τους), παρόλα αυτά, όπως επισημαίνει η Cowie (1998), οι αποκλίσεις ανάμεσα στην ίδια χώρα (π.χ συγκρίνοντας διαφορετικές κοινωνικο-οικονομικές ομάδες ή λειτουργικές και δυσλειτουργικές οικογένειες) φαίνεται τελικά να είναι πολύ μεγαλύτερες από ότι οι αποκλίσεις μεταξύ διαφορετικών χωρών.

• Οι επιπτώσεις της συναισθηματικής-ψυχολογικής κακοποίησης στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού

Για να κατανοήσουμε καλύτερα τις επιπτώσεις της συναισθηματικής-ψυχολογικής κακοποίησης στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη και εξέλιξη του παιδιού, θα πρέπει να γνωρίζουμε τα εξελικτικά στάδια ανάπτυξης της παιδικής ηλικίας (σωματική, συναισθηματική, νοητική και κοινωνική) καθώς επίσης και την αλληλοσύνδεση μεταξύ τους. Η κατάλληλη ενημέρωση γύρω από αυτό το θέμα κρίνε-

ται απαραίτητη, επειδή η εκδήλωση της συναισθηματικής-ψυχολογικής κακοποίησης κλιμακώνεται διαφορετικά ανάλογα με την ηλικία του παιδιού και τις ανάγκες του, καθώς επίσης και το αναπτυξιακό στάδιο το οποίο διανύει. Ακόμη θα πρέπει να σημειώσουμε εδώ ότι η έννοια της παιδικής ηλικίας αρχίζει με την γέννηση του βρέφους και διαρκεί μέχρι την ενηλικίωση (18 ετών) σύμφωνα με τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού.

Τα πρώτα χρόνια

Σύμφωνα με τη θεωρία των Δεσμών(attachment theory), από πολύ ωρίς τα βρέφη έχουν την ικανότητα να επικοινωνούν και να αλληλεπιδρούν με τη μητέρα τους, η οποία συνήθως είναι το πρόσωπο με το οποίο αρχίζουν να αναπτύσσουν τους πρώτους συναισθηματικούς δεσμούς. Κατά τη διάρκεια της βρεφικής περιόδου, τα μωρά εξαρτώνται αποκλειστικά από τη μητρική φιγούρα για φροντίδα, προστασία, τροφή, συναισθηματική αλληλεπίδραση και ενδιαφέρον(Howe 1995, 2000). Μπορούμε να πούμε λοιπόν, ότι η ποιότητα των σχέσεων αλληλεπίδρασης μεταξύ γονέων και παιδιών, κατά τα πρώιμα στάδια ανάπτυξής τους, θα επηρεάσει αλλά και θα αποτελέσει τη συναισθηματική βάση για τη μελλοντική ψυχική και νοητική υγεία του παιδιού, όπως επίσης και την κοινωνική του ανάπτυξη και προσαρμοστικότητα.(Bowlby 1969, 1973,1980)

Αντίθετα, πρώιμες αρνητικές εμπειρίες, όπως η κακοποίηση ή παραμέληση μπορεί να έχουν μακροχρόνιες αρνητικές επιπτώσεις στην υγεία του παιδιού. Σύμφωνα με τον O'Hagan (1993), όσο πιο μικρό είναι το παιδί τόσο αυξάνουν οι πιθανότητες για συναισθηματική-ψυχολογική κακοποίηση από τους γονείς. Για παράδειγμα, έχει βρεθεί, ότι εξαπίας της συναισθηματικής-ψυχολογικής κακοποίησης κατά την βρεφική ηλικία, μερικά βρέφη πάσχουν από το σύνδρομο δυστροφίας μη-οργανικής αιτιολογίας(nonorganic failure-to thrive syndrome). Ο όρος αυτός αναφέρεται στην «νοσολογική οντότητα σύμφωνα με την οποία το βάρος σώματος ενός παιδιού βρίσκεται κάτω από τα φυσιολογικά για την ηλικία του όρια, δηλαδή σε τιμές κάτω από την 3η εκατοστιαία θέση, χωρίς να υπάρχει κάποια οργανική νόσος ή κληρονομική επιβάρυνση» (Αγάθωνος-Γεωργοπούλου 1998), παρά την κατάλληλη θρέψη του βρέφους. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι όλα τα συναισθηματικά κακοποιημένα παιδιά θα εμφανίσουν το σύνδρομο δυστροφίας μη-οργανικής αιτιολογίας, όμως η πλειοψηφία τους παρουσιάζει καθυστέρηση στην νοητική και συναισθηματική ανάπτυξη αλλά και ποικίλα προβλήματα συμπεριφοράς.(Iwaniec 1998)

Σοβαρά συναισθηματικά κακοποιημένα βρέφη τείνουν να εμφανίζουν παθητικότητα στην συμπεριφορά τους ή ακόμη και μελαγχολία. Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις, τα συναισθηματικά κακοποιημένα βρέφη ή νήπια αποφεύγουν να επικοινωνούν με τις μητέρες τους, με αποτέλεσμα να μην αναπτύσσουν την ικανότητα της γλωσσικής επικοινωνίας. Επίσης, έχει παρατηρηθεί ότι τα κακοποιημένα και παραμελημένα βρέφη και νήπια συχνά εμφανίζουν διαταραχές ύπνου και λειτουργούν αυτοκαταστροφικά όπως «rocking» (παλινδρομικές κινήσεις σώματος), «head banging» , τραβάνε τα μαλλιά τους, πιπιλίζουν τα δάχτυλα τους ή τρώνε τα νύχια τους. (Iwaniec 1998)

Καθώς μεγαλώνουν και αναπτύσσουν πιο σύνθετες κοινωνικές σχέσεις(συνομήλικοι, άλλοι ενήλικες), η συμπεριφορά τους γίνεται περισσότερο προβληματική. Αρκετές μελέτες που αφορούν την

κοινωνική αλληλεπίδραση κακοποιημένων και μη παιδιών προσχολικής ηλικίας έχουν δείξει ότι τα συναισθηματικά κακοποιημένα παιδιά εκδηλώνουν επιθετική συμπεριφορά στις κοινωνικές συναστροφές τους, μπορεί να είναι απαιτητικά ή να έχουν ανάρμοστη συμπεριφορά για την ηλικία τους, ψευδοενήλικη ή ψευδοπαιδομορφική και σαν αποτέλεσμα της συμπεριφοράς τους συχνά απομονώνονται από το κοινωνικό περιβάλλον (Mueller και Silverman 1989). Η Iwaniec (1998) υποστηρίζει, ότι η κοινωνική απομόνωση μπορεί να οφείλεται και στο γεγονός ότι ορισμένα από αυτά τα παιδιά παρουσιάζουν διαταραχές, όπως ενκόπριση και ενούρηση, με αποτέλεσμα να απομονώνονται από το περιβάλλον των συνομηλίκων επειδή είναι ατημέλητα και μυρίζουν άσχημα.

Σχολική ηλικία

Κατά τη σχολική περίοδο, τα παιδιά έχουν ήδη αναπτύξει μια αίσθηση συναισθηματικής ασφάλειας στις σχέσεις με τους γονείς τους, ώστε να μην εξαρτώνται αποκλειστικά από την φυσική παρουσία των γονέων τους στις συναστροφές τους με άλλα πρόσωπα της ηλικίας τους ή και ενήλικες. Παρόλα αυτά, συνεχίζουν να χρειάζονται συναισθηματική σταθερότητα στις σχέσεις τους, ώστε να ξερευνήσουν και να επικοινωνήσουν καλύτερα με το ευρύτερο περιβάλλον. Γι' αυτό το λόγο, έχουν ιδιαίτερη ανάγκη για ευκαιρίες που θα τους επιτρέψουν να συναστραφούν τους συνομηλίκους τους και να κοινωνικοποιηθούν. (Brandon et al. 1998)

Όπως έχει παρατηρηθεί, η ικανότητα των παιδιών να μαθαίνουν και να αλληλεπιδρούν με άλλα πρόσωπα, σε μεγάλο βαθμό σχετίζεται με τις πρώιμες εμπειρίες που έχουν αποκομίσει. Για παράδειγμα, τα παιδιά σχολικής ηλικίας με σταθερό συναισθηματικό οικογενειακό περιβάλλον τείνουν να έχουν καλύτερη κοινωνική και σχολική προσαρμογή (Bee 1997). Αντίθετα, παιδιά που έχουν βιώσει και συνεχίζουν να βιώνουν ασταθείς συναισθηματικές σχέσεις είναι πολύ πιθανόν να μεταδώσουν το ίδιο μοντέλο σχέσεων και στις συναστροφές τους με συνομηλίκους και δασκάλους (Howe 1995, 2000). Σε περιπτώσεις συναισθηματικής-ψυχολογικής κακοποίησης η κατάσταση είναι ιδιαίτερα πολύπλοκη, δεδομένου ότι αυτά τα παιδιά παρουσιάζουν, συγχρόνως, τόσο σχολικά όσο και προβλήματα συμπεριφοράς. Οι Trickett και McBride-Chang (1995) τονίζουν ότι όσο περισσότερο κακοποιούνται τα παιδιά, τόσο περισσότερο ασαφώς ερμηνεύουν την κοινωνική πραγματικότητα. Κατά συνέπεια, όσο περισσότερο ασαφώς ερμηνεύουν την κοινωνική πραγματικότητα, τόσο περισσότερο αυτά τα παιδιά απομακρύνονται από το σχολείο και γενικότερα από την κοινωνική ζωή. (σ. 328)

Μακροχρόνιες μελέτες έχουν δείξει, ότι τα συναισθηματικά αλλά και γενικότερα τα κακοποιημένα παιδιά παρουσιάζουν έντονες δυσκολίες προσαρμογής στο σχολείο, χαμηλή σχολική επίδοση, και συχνές αλλαγές σχολικού περιβάλλοντος. Επίσης, μπορεί να είναι υπερβολικά επιθετικά με τους συνομηλίκους τους ή τους δασκάλους τους ή ακόμη να κλείνονται στον εαυτό τους και να αποσύρονται από την κοινωνική ζωή, με αποτέλεσμα οι δάσκαλοι να δυσκολεύονται να τα αντιμετωπίσουν και να κάνουν τους κατάλληλους χειρισμούς. Μια πρόσφατη έρευνα στην Αγγλία (Doyle 1997) για παιδική συναισθηματική-ψυχολογική κακοποίηση κατέληξε στα ίδια συμπεράσματα. Σύμφωνα με την έρευνα αυτή, ένα υψηλό ποσοστό αυτών των παιδιών αντιμετώπιζαν σχολικά προβλήματα, κάποια είχαν διακόψει τη φοίτηση, ενώ επίσης ένα μικρό ποσοστό δεν πήγαινε σχολείο

γιατί οι γονείς δεν το επέτρεπαν. Επίσης, εκδήλωναν ακραία συμπεριφορά ή ήταν πολύ επιθετικά ή ιδιαίτερα εσωστρεφή και παθητικά, ενώ ορισμένα παρουσίαζαν και διατροφικές διαταραχές και κάποια εκδήλωσαν επίσης αντικοινωνική συμπεριφορά.

Γενικά τα συναισθηματικά-ψυχολογικά κακοποιημένα παιδιά έχουν χαμηλή αυτοπεποίθηση και αυτοεκτίμηση και επειδή στερούνται επιδεξιότητας στην εκμάθηση κοινωνικών κανόνων, δημιουργούν ελάχιστες παρέες συνομηλίκων και/ή αποκλείονται από τις ομάδες αυτών. Η Iwaniec(1998) υπογραμίζει, ότι αυτά τα παιδιά μπορεί να κάνουν φυγές από το σχολείο σαν αποτέλεσμα της κακομεταχείρισης που υφίστανται στο σχολικό περιβάλλον ή να εκδηλώσουν αυτοκαταστροφικές τάσεις.

Εφηβεία

Πολλοί θεωρητικοί συμφωνούν ότι η έννοια της εφηβείας είναι δύσκολο να οριστεί επειδή δεν υπάρχουν καθαρά προδιαγεγραμμένα όρια. Ο Erikson χρησιμοποιεί τον όρο «moratorium» για να περιγράψει αυτή τη μεταβατική περίοδο από την παιδική ηλικία στην ενήλικη ζωή, όπου ο/η έφηβος δεν είναι ούτε ένα παιδί, αλλά ούτε ένας ενήλικας και όπου αναζητεί μια νέα ταυτότητα που θα περιλαμβάνει ρόλους από την ενήλικη ζωή(αναφ. Barnes 1998). Σε αντίθεση με τα παιδιά που εξαρτώνται αποκλειστικά από τους γονείς ή τα υποκατάστατα τους για φροντίδα και προστασία, οι έφηβοι αισθάνονται πιο δυνατοί και ανεξάρτητοι, εξαιτίας ακριβώς των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που η εφηβική ηλικία συγκεντρώνει. Κατά τη διάρκεια της εφηβικής ηλικίας έχει παρατηρηθεί ότι οι έφηβοι συχνά επηρεάζονται περισσότερο από τις ομάδες των συνομηλίκων από ότι από το οικογενειακό περιβάλλον, με αποτέλεσμα οι παρέες να έχουν μεγαλύτερη επιρροή σ'αυτούς. Εν τούτοις, οι έφηβοι συνεχίζουν να έχουν ανάγκη από σταθερές συναισθηματικά σχέσεις με τους γονείς τους ή άλλα σημαντικά πρόσωπα ενηλίκων. (Brandon et al. 1998)

Επιπροσθέτως, όπως γνωρίζουμε η εφηβική περίοδος συνδέεται και με ποικίλες βιολογικές, νοητικές, πνευματικές και κοινωνικές αλλαγές που ορισμένοι έφηβοι δυσκολεύονται να χειριστούν και να αποδεχθούν. Ομοίως, κάποιοι γονείς αισθάνονται αδύναμοι να αντιμετωπίσουν τις νέες «προκλήσεις» ή αλλαγές που συνοδεύουν την εφηβεία, με αποτέλεσμα να κακομεταχειρίζονται τα παιδιά τους. Ο Ο' Hagan(1993) παρατηρεί ότι έφηβοι που είχαν βιώσει υγιείς συναισθηματικές σχέσεις κατά την παιδική ηλικία, είναι πιθανό να παρουσιάσουν περισσότερες αντοχές και να βιώσουν λιγότερο καταστροφικά μια επικείμενη συναισθηματική-ψυχολογική κακοποίηση σ'αυτήν την ηλικία από τους γονείς τους. Αντιθέτως, όταν αυτή η μορφή κακοποίησης αποτελεί συνέχεια από την παιδική ηλικία, τότε οι επιπτώσεις στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού είναι ιδιαίτερα επιβλαβής και καταστροφικές.

Παιδιά που βιώνουν συναισθηματική-ψυχολογική κακοποίηση και στην εφηβική ηλικία, συνεχίζουν να παρουσιάζουν ποικίλα προβλήματα όπως διατροφικές διαταραχές, κατάθλιψη, απόπειρες αυτοκτονίας, αντικοινωνική συμπεριφορά, επιθετικότητα, χαμηλή σχολική επίδοση, τάσεις φυγής από το σχολείο ή το οικογενειακό περιβάλλον. Στην έρευνα της η Doyle(1997) βρήκε ότι η αυτοκτονία και οι αυτοκαταστροφικές τάσεις ήταν παρούσες σε όλες τις περιπτώσεις συναισθηματικά-ψυχολογικά κακοποιημένων παιδιών που εξετάστηκαν. Σχετικά τώρα με τις διαταραχές

συμπεριφοράς, όπως αντικοινωνική και/ή βίαιη συμπεριφορά, να πούμε ότι όπως πολύ σωστά αναφέρει ο Lewis (1989) και οι συνεργάτες του δεν σημαίνει ότι όλα τα συναισθηματικά-ψυχολογικά κακοποιημένα παιδιά θα εμφανίσουν απαραίτως διαταραχές συμπεριφοράς αυτής της μορφής. Κάποιοι ιδιαίτεροι παράγοντες συμβάλλουν στην εκδήλωση αντικοινωνικής συμπεριφοράς σε ορισμένα είδη κακοποίησης, όπως δυσλειτουργίες του νευρικού συστήματος, ειδικά σε σοβαρά σωματικά κακοποιημένα παιδιά, ποικίλες μορφές ψυχικής δυσλειτουργίας ή ακόμη και η συνεχής έκθεση του παιδιού στην οικογενειακή βία. Τέλος, όπως επισημαίνουν και οι Trickett και McBride-Chang(1995) αντικοινωνική συμπεριφορά εμφανίζουν ως επί το πλείστον παιδιά με ιστορικό πολλαπλής κακοποίησης π.χ επιπλέον σωματική και σεξουαλική κακοποίηση ή παραμέληση.

Συμπεράσματα

Όπως είδαμε, η συναισθηματική-ψυχολογική κακοποίηση έχει ιδιαίτερα επιβλαβείς και μακροχρόνιες επιπτώσεις στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη και εξέλιξη του παιδιού. Επίσης, τα παιδιά ανεξάρτητα από το στάδιο ανάπτυξης τους ή το κοινωνικό-οικονομικό επίπεδο και το πολιτισμικό περιβάλλον στο οποίο μεγαλώνουν, έχουν τις ίδιες ανάγκες για συναισθηματική ασφάλεια και ολοκλήρωση, τις ίδιες ανάγκες για αγάπη, ουσιαστική φροντίδα και γονεϊκό ενδιαφέρον προκειμένου να μεταβούν στην ενήλικη ζωή και να δημιουργήσουν με τη σειρά τους ασφαλείς και υγιείς συναισθηματικές σχέσεις με άλλους ενήλικες. Επομένως, τόσο οι ειδικοί σε θέματα υγείας (κοινωνικοί λειτουργοί, παιδίατροι, ψυχολόγοι, ψυχίατροι κ.ά) αλλά και όσοι συναναστρέφονται με παιδιά (νηπιαγωγοί, δάσκαλοι, καθηγητές) θα πρέπει να είναι σωστά ενημερωμένοι και ευαισθητοποιημένοι στην έννοια της συναισθηματικής-ψυχολογικής κακοποίησης ώστε να μπορούν εγκαίρως να την διαγνώσουν και να την αντιμετωπίσουν και όπου χρειάζεται να παραπέμψουν σε ειδικούς επιστήμονες.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Αγάθωνος-Γεωργοπούλου.Ε. (επιμ.) (1998) «Οδηγός για την αναγνώριση και αντιμετώπιση της κακοποίησης και παραμέλησης του παιδιού». Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού.

Ξενόγλωσση

Barnes, P. (1998) «Growth and Change in Adolescence». In P. Barnes (eds) Personal, Social and Emotional development of Children, Oxford, Open University/Blackwell.

Bee, H. (1997) (8th edition) The Developing Child, New York, Longman.

Bowlby, J. (1969,1973,1980) Attachment and Loss, 3 Volumes, Hogarth Press.

Brandon, M., Schofield, G. and Trinder, L. (1998) Social Work with children, Macmillan Press.

Brown, K. (1999) «Child Abuse: Defining, Understanding and Intervening». In K. Wilson and A. James (eds) The child protection handbook, London, Bailliere Tindall.

- Cowie, H. (1998) «Child care and attachment». In P. Barnes (eds) *Personal, Social and Emotional development of Children*, Oxford, Open University/Blackwell.
- Crittenden, P.M. and Ainsworth, M.D. (1989) «Child maltreatment and attachment theory». In D. Cicchetti and V. Carlson (eds) *Child Maltreatment*, Cambridge University Press.
- Daniel, B., Wassell, S., Gilligan, R. (1999) *Child Development for Child Care and Protection Workers*, London, Jessica Kingsley.
- Doyle, C. (1997) «Emotional Abuse of Children: Issues for Intervention», *Child Abuse Review*, Vol. 6, pp. 330-342.
- Erikson, M.F., Egeland, B., Pianta, R. (1989) «Effects of maltreatment on the development of young children». In D. Cicchetti and V. Carlson (eds) *Child Maltreatment*, Cambridge University Press.
- Garbarino, J. and Gillian, G. (1980). *Understanding Abusive Families*, Toronto, Lexington Books, Lexington Mass.
- Garbarino, J. (1989) «Troubled youth, troubled families: the dynamics of adolescent maltreatment». In D. Cicchetti and V. Carlson (eds) *Child Maltreatment*, Cambridge University Press.
- Giovannoni, J. (1989) «Definitional issues in child maltreatment». In D. Cicchetti and V. Carlson (eds) *Child Maltreatment*, Cambridge University Press.
- Glaser, D. (1998) «Emotionally abusive experiences». In P. Reder and C. Luccey (eds) *Assessment of Parenting Psychiatric and Psychological*, London and N.York, Routledge.
- Gough, D. (1996) «Child Abuse in Japan», *Child Psychology & Psychiatry Review* Vol.1, No 1, pp. 12-18.
- Howe, D. (1995) *Attachment Theory for Social Work Practice*, London, Sage.
- Howe, D. (2000) *Attachment*. In «A Child's World». British Department of Health
- Iwaniec, D. (1997) «An Overview of Emotional Maltreatment and Failure-to-thrive», *Child Abuse Review* 6, pp. 370-388.
- Iwaniec, D. (1998) *The Emotional Abused and Neglected Child*, Chichester, John Willey & Sons.
- Lewis, D.O., Mallouh, C., and Webb, V. (1989) «Child abuse, delinquency, and violent criminality». In D. Cicchetti and V. Carlson (eds) *Child Maltreatment*, Cambridge University Press.
- McGee, R.A, Wolfe, D.A. and Wilson, S.K (1997) «Multiple maltreatment experiences and adolescent behaviour problems: Adolescent's perspectives», *Development and Psychopathology* 9, pp. 131-149.
- Mueller, E. and Silverman, N. (1989) «Peer relations in maltreated children». In D. Cicchetti and V. Carlson (eds) *Child Maltreatment*, Cambridge University Press.
- O'Hagan, K. (1993) *Emotional and Psychological Abuse of Children*, London, Sage Publications.
- Trickett, P.K., and McBride-Chang, C. (1995) «The Developmental Impact of Different Forms of Child Abuse and Neglect», *Developmental Review* 15, pp. 311-337.